

УДК 343.13

Наталія Турман,*канд. юрид. наук,
асистент кафедри правосуддя юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу поняття угоди про примирення та визначенню значення даної угоди у кримінальному процесі України. Проаналізовано чинне законодавство, що регулює процедуру ініціювання та укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні, а також опрацьовано юридичну літературу, яка стосується розвитку та удосконалення даного інституту. Сформульовано висновки і пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства в зазначеній сфері.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, угоди, угода про примирення, значення угоди про примирення.

Постановка проблеми. Досить прогресивним положенням КПК України є закріплення порядку здійснення кримінального провадження на підставі угод. Запровадження інституту угод у кримінальний процес України породило серед вітчизняних науковців та практиків різні думки та твердження щодо позитивних та негативних положень, що стосуються впровадження даного інституту на практиці та його продуктивності та значення в системі кримінального процесуального права України. Однак для здійснення більш детального аналізу норм КПК України, визначення спірних та колізійних моментів, що виникають під час реалізації угоди про примирення у практичній діяльності, необхідно чітко визначити поняття угоди про примирення, проаналізувати сутність та ознаки даного виду угоди.

Дослідження і публікації. Питання вдосконалення кримінального процесуального законодавства в частині забезпечення належної процедури укладення угоди про примирення привертало увагу багатьох відомих дослідників: Ю. В. Бауліна, І. А. Войтюка, Р. Веннігера, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, В. В. Землянської, В. Т. Маляренка, Р. В. Новака, В. Т. Нора, М. В. Руденка, В. Я. Тація, Д. Фолджер, І. Я. Фойницького, М. Філі та інших.

У свою чергу, всі ці дослідження створили наукове підґрунтя для подальшого розвитку та вдосконалення інституту угоди про примирення у кримінальному процесі України, а також для розробки єдиного механізму реалізації норм КПК України, що регулюють процедуру здійснення кримінального провадження на підставі угод на практиці.

Мета і завдання цієї статті полягають у здійсненні аналізу норм чинного законодавства та юридичної літератури з метою чіткого визначення поняття угоди про примирення, виділення основних ознак, притаманних даному інституту, та встановлення значення угоди про примирення у здійсненні практичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Інститут угод у кримінальному провадженні закріплений на законодавчому рівні та застосовується на практиці вже певний період часу. Напрацювання практики застосування його норм нині триває. Досить складним є процес упровадження в практичну діяльність певних новацій, які не були відомі науці кримінального процесуального права України, та, як результат, вироблення єдиних шляхів щодо їх практичної реалізації [1, с. 412].

Законодавче закріплення та практична реалізація угоди про примирення у кримінальному процесуальному праві України є втіленням ідеї відновлювального, так званого реституційного, правосуддя. Саме концепція відновлювального правосуддя стала однією з відмітних тенденцій розвитку сучасного судочинства у світі.

Результатом здійснення відновного правосуддя може стати укладення добровільної угоди про примирення, в якій задовольняються інтереси як потерпілої сторони, так і особи, що підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

Отже, угода про примирення у кримінальному процесі покликана забезпечити якнайшвидше і повне відновлення прав потерпілого за рахунок дій обвинуваченої особи.

Одним з активних прихильників відновного правосуддя є Х. Зер. Цей науковець у своїх працях ґрунтовно досліджує особливості здійснення відновного правосуддя, зазначаючи, що проблемою сучасної системи кримінальних покарань у розвинутих країнах є «знеособленість» пенітенціарної системи. Така «знеособленість» проявляється в такому:

1) байдуже ставлення до жертв злочину. Здавалося б, система кримінального права і правоохоронних органів спрямована на захист інтересів жертви. Однак досить часто трапляється так, ніби потерпілий «зникає» з процесу здійснення правосуддя або його участь у судовому процесі зводиться до мінімальної. Фактично майже нічого не робиться для реального відшкодування потерпілому

моральних збитків, заподіяних у результаті скоєння злочину. Потерпілий має право на відшкодування завданих йому збитків, однак зазвичай грошова компенсація сприймається ним як спроба зняття моральної відповідальності зі злочинця, і такий факт для потерпілого є недостатнім, щоб упоратися з наслідками моральної травми, завданої кримінальним правопорушенням.

2) «знеособлене» ставлення до індивідуальності злочинця і щодо трансформації його особистості після покарання. Часто злочинець сприймається не як особистість із минулим і майбутнім, а насамперед як небезпечний «елемент», який становить загрозу суспільству [2, с. 150].

На думку Х. Зера, відновне правосуддя на відміну від традиційного втілюється за допомогою різних програм і практичних проектів. Відновне правосуддя не готове до застосування як ретельно розроблена схема. Це скоріше «лінії», через які можна дивитися на світ, це точка відліку у пошуках справедливості. Ці лінії дозволяють побачити істину, яка так чи інакше присутня у всіх культурах [2, с. 185].

Варто зауважити, що головною ціллю відновного правосуддя є не покарання, а відновлення стану сторін до вчинення правопорушення. Саме дії з відновлення зможуть створити противагу шкоді, завданій правопорушенням. Звичайно, не можна гарантувати повне відновлення відносин, які існували, однак справжнє правосуддя повинно поставити собі ціль – створення умов, у яких цей процес міг би початися. Першочерговою ціллю правосуддя повинно бути відшкодування збитків і «зміцнення» потерпілих [2, с. 218-219].

Оскільки, як показала практика, каральний підхід до розв'язання проблем протидії злочинності є не зовсім ефективним, то до правопорушників доцільніше застосовувати механізми альтернативного (відновного) правосуддя, зокрема інститут спрощеного провадження по кримінальних проступках, можливість укладання угод про примирення та визнання винуватості, провадження у формі приватного обвинувачення – те, що повинно значно зменшити навантаження на слідчих і водночас підвищити ефективність правосуддя.

Як зазначає В. В. Дуля, для інституту угоди про примирення характерна подвійна правова природа – кримінальна процесуальна і цивільно-правова, яка зумовлює поєднання імперативних і диспозитивних начал. Кримінальним процесуальним законодавством передбачається врегулювання кримінально-правового конфлікту на підставі взаємних поступок. Така угода передбачає відшкодування шкоди підозрюваному чи обвинуваченому в обмін на домовленість про встановлення більш м'якого покарання. При цьому неприпустимим є будь-який тиск на сторони, тобто укладення угоди про примирення можливе лише за умови самостійного й добровільного бажання обох сторін – потерпілого та підозрюваного чи обвинуваченого [3, с. 228].

Закріплення інституту угод у кримінальному процесуальному праві України – це закрі-

плення імперативних та диспозитивних начал у кримінальному процесі при здійсненні проваджень на підставі угод, запорука та гарантія демократизації та гуманізації кримінального судочинства [4, с. 113].

Інститут угод значно розширив шляхи реалізації принципу диспозитивності, згідно з яким сторони кримінального провадження наділені повноваженнями вільно, у межах закону, самостійно обирати способи здійснення своїх матеріальних і процесуальних прав, а також використовувати на власний розсуд передбачені законом публічні засоби їх захисту, активно впливаючи на хід і результати кримінального провадження [5, с. 11].

Для належного встановлення співвідношення публічних і приватних пріоритетів в інституті примирення сторін визначальною є категорія «інтерес». Досліджуючи природу і нормативний зміст категорії «інтерес», можна стверджувати, що саме інтерес є важливим інструментом у діяльності суб'єктів кримінально-правових відносин. Інтерес у кримінальному процесі є спонукальною силою, що приводить у рух усю систему судочинства. Цілком очевидно, що під час примирення сторін у кримінальному судочинстві кожна зі сторін кримінально-правового конфлікту переслідує власні інтереси. Так, зокрема, для потерпілого – це відновлення порушених прав шляхом відшкодування заподіяної злочинною шкоди. Для обвинуваченого (підозрюваного) – це уникнення кримінальної відповідальності або призначення мінімального покарання. Держава, яка є носієм публічного інтересу, регулює суспільні відносини, які є предметом кримінального процесуального права.

Беззаперечним є факт, що з моменту прийняття чинного КПК України засада диспозитивності розширила свій вплив на значну категорію кримінальних проваджень, насамперед на кримінальні провадження щодо злочинів невеликої тяжкості. У свою чергу, така зміна вектора державної політики має підняти на новий рівень і практику реалізації приватних інтересів у кримінальному судочинстві.

Варто зауважити, що процедура примирення не має імперативного характеру, як рішення суду, однак сторони досягають домовленості та беруть на себе обов'язки зобов'язання щодо його дотримання. З метою надання вирішенню спору в процедурі примирення належного рівня формалізації законодавець закріпив такий інструмент, як угода про примирення, що за своєю сутністю є фактично результатом врегулювання відносин, що склалися у результаті вчинення кримінального правопорушення. Врегулювання даних відносин здійснюється на засадах врівноваження власних інтересів сторонами такого кримінального правопорушення.

Для здійснення повного та всебічного аналізу угоди про примирення, на нашу думку, варто зупинитися на аналізі самого поняття примирення, яке становить суть даного виду угоди.

Суть примирення в цьому разі дуже близька за значенням до основи розв'язання всіх видів конфліктів – консенсусу. Консенсус (від лат. Consensus – згода, співучасть) – єдність думок, суджень, взаємна згода людей [6].

Згідно з глумачним словником В. І. Даля, термін «примирення» означає мирити, припинити ворожнечу, дійти згоди обома сторонами [7, с. 710-711].

Примирення винної особи з потерпілим (потерпілими) належить розуміти як акт прощення її ним (ними) в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором та з яких мотивів.

Х. Д. Алікперов під примиренням розуміє відмову потерпілого від будь-яких претензій до особи, яка вчинила злочинне діяння. У свою чергу, таке розуміння сутності примирення притаманне кримінально-процесуальному праву в так званих справах приватного обвинувачення та є прикладом кримінально-процесуального компромісу [8, с. 11].

Певною мірою схоже визначення поняття примирення дає Ю. В. Баулін, який розглядає його як акт прощення потерпілим свого кривдника, котрий заподіяв йому шкоду, досягнення з ним згоди й миру. Результатом цієї процедури є угода названих осіб, за якою потерпілий не наполягає на притягненні до кримінальної відповідальності винуватої особи, а остання відшкодовує завдані нею збитки або усуває заподіяну шкоду. Ю. В. Баулін та С. С. Яценко також зазначають, що примирення розуміється як угода між потерпілим і особою, яка вчинила злочинне діяння, в якій фіксується, що потерпілий примирився зі своїм кривдником, задоволений вжитими останнім заходами щодо відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди і внаслідок цього не заперечує проти звільнення такої особи від кримінальної відповідальності (чи просить про таке звільнення) [9, с. 334-335], [10, с. 92].

Наявність широкого розмаїття наукових думок щодо поняття та сутності угоди про примирення зумовлена певною мірою відсутністю у нормах КПК України чіткого визначення загального поняття угоди, а також угоди про примирення, яка є різновидом угод у кримінальному процесі України. Тому, на нашу думку, доцільно ст. 3 КПК України доповнити визначенням угоди про примирення. Так, з аналізу положень гл. 35 КПК України можна дійти висновку, що **угода про примирення** – це добровільна угода, яка укладається між потерпілим, підозрюваним чи обвинуваченим за ініціативою даних осіб, змістом якої є перелік дій обвинуваченої особи, спрямованих на найшвидше і повне відновлення прав потерпілого.

У будь-якому разі угода про примирення – це не одностороння заява потерпілого, а взаємна згода сторін на мирне вирішення конфлікту, домовленості стосовно якої здійснювались самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і

представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження, так званим медіатором.

Угода про примирення являє собою ключовий інструмент узгодження інтересів учасників кримінально-правового конфлікту та забезпечення їх балансу. Адже сторони шляхом компромісних і взаємовигідних рішень між собою адаптують норму права про примирення щодо конкретного випадку, чим задовольняють свої інтереси, а в результаті і суспільні (публічні) інтереси.

Повертаючись до сутності угоди про примирення, варто зазначити, що остання спрямована на: гуманізацію та демократизацію правової системи, кримінальної політики; вдосконалення та спрощення кримінального процесу; доступності правосуддя; підвищення рівня довіри та поваги до суду та правоохоронних органів; забезпечення прав та законних інтересів потерпілого та правопорушника; профілактика злочинності та уникнення подальшої криміналізації осіб, що вчинили злочин, у місцях позбавлення волі; відновлення позитивних міжособистісних стосунків [11, с. 167].

З метою більш повного аналізу суті угоди про примирення необхідно звернутися до ознак, притаманних тільки цьому виду угоди, які характеризують дану угоду як окремий інститут кримінального процесуального права, а також як документ, у якому сторони досягли і закріпили певні домовленості щодо врегулювання конкретної протиправної ситуації.

Доречною з цього приводу є думка Р. В. Новака, згідно з якою ознаки угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим необхідно поділити на процесуальні та соціально-психологічні.

До процесуальних ознак слід віднести:

1) оптимізацію кримінального провадження – укладення угоди про примирення може відбуватися одразу після вручення особі повідомлення про підозру, що зумовлює нецільність проведення подальшого досудового розслідування, доведення винуватості обвинуваченого в судовому порядку; 2) розвантаженість судової системи – під час укладання угоди про примирення її сторони позбавляються права на оскарження вироку в апеляційному та касаційному порядках з підстав, визначених у п. 1, 2, ч. 1 ст. 473 КПК України;

3) доступність – у п. 3 Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи № R (99) 19 від 15 вересня 1999 року зазначено, що медіація у кримінальних справах має бути доступним заходом [12, с. 71-71].

На нашу думку, даний перелік ознак угоди про примирення варто доповнити ще низкою інших процесуальних ознак, зокрема:

1) угода – це спосіб врегулювання кримінально-правового конфлікту;

2) обмежене коло осіб, які мають право ініціювати та брати участь у проведенні домовленостей стосовно угоди про примирення відповідно до ч. 1 ст. 469 КПК України;

3) можливість залучення інших осіб до проведення домовленостей стосовно укладення угоди про примирення, так званих медіаторів.

4) чітке визначення проваджень, у яких може бути укладена угода про примирення;

5) наявність конкретних стадій кримінального процесу, на яких може бути укладена угода. Адже залежно від того, на якій стадії приймається рішення щодо укладення угоди, змінюється процесуальний порядок подальшого укладення та затвердження останньої;

6) специфічний, індивідуальний зміст угоди;

7) обов'язковість – ще одна ознака, яка повинна бути притаманна примиренню. З моменту досягнення згоди щодо примирення та оформлення його належним чином воно стає обов'язковим як для його учасників, так і для інших осіб та органів;

8) чітко визначенні законодавством правові наслідки невиконання угоди;

9) судова перевірка, суть якої полягає у встановленні судом наявності підстав, необхідних для затвердження угоди.

До соціально-психологічних ознак можна віднести:

1) визнання важливості почуттів та потреб потерпілого, що проявляється в можливості для жертви розповісти про свої потреби та переживання, бути почутим, зустріти розуміння та підтримку;

2) прийняття правопорушником відповідальності за спричинену шкоду, що передбачає визнання провини та готовність до відшкодування нанесених збитків; ця особливість визначає основу взаємодії правопорушника та потерпілого під час процедури примирення;

3) самовизначення сторін – надання сторонам повноважень щодо пошуку та прийняття взаємоприйняттого для них рішення; лише учасники кримінального конфлікту є компетентними у вирішенні проблеми;

4) конфіденційність – усі учасники процедури беруть на себе зобов'язання не поширювати будь-яку інформацію, що стала їм відома, без згоди другої сторони; єдиний документ, який може бути використано під час розгляду кримінального провадження в суді, – угода про примирення сторін;

5) добровільність – процес примирення може відбуватись лише за умови добровільної згоди сторін на участь у ньому; як потерпілий, так і правопорушник можуть відмовитись від даної процедури на будь-якому її етапі [13, с. 152-153].

Висновки

Все викладене вище, на наш погляд, дозволяє нам стверджувати, що примирення є комплексним, міжгалузевим інститутом кримінального та кримінального процесуального законодавства. Основне спрямування даного інституту – це задоволення/відновлення прав потерпілого та заохочення позитивної посткримінальної поведінки суб'єкта злочину. Крім того, на забезпечення дієвості правових механізмів інституту примирення, його цілей і мети

великий вплив мають «складні» зв'язки між принципами публічності і диспозитивності.

Список використаних джерел:

1. Турман Н. О. Процесуально-правові аспекти інституту угод у кримінальному провадженні: аналіз проблемних питань застосування / Н. О. Турман // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 4. – С. 412–415.

2. Зер Х. Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание / Х. Зер; пер. с англ.; общ. ред. Л. М. Карнозовой; коммент. Л. М. Карнозовой и С. А. Пашина. – М.: МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2002. – 328 с.

3. Дуля В. В. Угода про примирення у кримінальному процесі / В. В. Дуля // Актуальні питання кримінального процесу очима молодих дослідників: матеріали V студ. наук. конф. (Харків, 15 трав. 2014 р.) / редкол.: О. В. Капліна (голов. ред.), Д. М. Говорун (заст. голов. ред.), О. І. Бережний та ін. – Х., 2014. – С. 226–228.

4. Турман Н. Процесуальний статус та роль медіаторів при укладенні угод у кримінальному провадженні / Н. Турман // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 4. – С. 113–117.

5. Дьомін Ю. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування / Юрій Дьомін // Вісник національної академії прокуратури України. – 2013. – №4. – С. 11–19

6. Философский словарь. Энциклопедия философских терминов онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.onlinedics.ru/slovar/fil.html>

7. Даль В. И. Толковый словарь великорусского языка: Современное написание: в 4-х т. / В. И. Даль. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – Т. 3. – 1145 с.

8. Аликиперов Х. Д. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим / Х. Д. Аликиперов // Законность. – 1999. – № 6. – С. 11–13.

9. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 495 с. – ISBN 978-966-667-267-7.

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – 4-тє вид., переробл. та допов. – К.: А.С.К., 2005. – 848 с. – ISBN 966-539-464-9.

11. Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: Стан та перспективи розвитку: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / В. Т. Маляренко // Вибрані праці. – К.: Концерн „видавничий Дім „Ін Юре”, 2004. – 600 с.

12. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / Р. В. Новак; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2015. – 214 с.

13. Черновський О. К. Психологічні особливості укладення угод про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим / О. К. Черновський, А. В. Федіна // Європейські перспективи. – 2014. – № 1. – С. 149–155.

Статья посвящена анализу понятия соглашения о примирении и определению значения данного соглашения в уголовном процессе Украины. Проанализировано действующее законодательство, регулирующее процедуру инициирования и заключения соглашения о примирении в уголовном производстве, а также проведена юридическая литература о развитии и совершенствовании данного института. Сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование уголовного законодательства в указанной сфере.

Ключевые слова: уголовный процесс, уголовное производство, соглашения, соглашение о примирении, значение соглашения о примирении.

The article is devoted to the analysis of the concept of an agreement on reconciliation and to determine the meaning of this agreement in the criminal process of Ukraine. The current legislation regulating the procedure for initiating and concluding an agreement on reconciliation in criminal proceedings has been analyzed, as well as legal literature has been worked out, a provision focused on the development and improvement of this institution. The conclusions and suggestions aimed at improvement of criminal legislation in the mentioned sphere are formulated.

Key words: criminal procedure, criminal proceedings, agreements, agreement on reconciliation, importance of the agreement on reconciliation.

